

УДК 81'33:82-98(575.2)

ЦВЕТОВАЯ СИМВОЛИКА В ГОСУДАРСТВЕННЫХ АТТРИБУТАХ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ (На примере знамени)

К. Саматов

Рассматриваются в историко-этимологическом и лексико-семантическом аспектах термины *туу*, *байрак*, *желек*, *асаба* и *бунчук*, которые в последнее время вызывают дискуссии в политической лингвистике кыргызского языка. Отмечается, что в военной атрибутике древнетюркского языка вышеуказанные термины выражали следующие семемы: *байрак* "знамя, флаг, штандарт, хоругвь, вымпел", *йелек* (< йел – ветер) "развевающийся на ветру (предмет), знамя, флаг", *туе* "знамя, флаг, бунчук" и *түпек* "знамя, флаг". Освещаются вопросы символики цвета знамен (ак/көк асаба, кызыл туу/байрак) ханов разных народов в эпосе "Манас", цветовой военной атрибутики в произведениях исторической тематики кыргызских писателей, а также символические значения красного цвета в культурах народов мира и официальной символике ряда государств постсоветского пространства.

Ключевые слова: туу; байрак; желек; асаба; бунчук; историко-этимологический/лексико-семантический анализ; эпос "Манас"; красные знамена ханов; ак/көк асаба; кызыл туу/байрак; кыргызские писатели; произведения исторической тематики; красные военные атрибуты; красный цвет; культура народов мира; символические значения; современные официальные символы государств.

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН МАМЛЕКЕТТИК АТТРИБУТТАРЫНДАГЫ ТҮС СИМВОЛУ (Туунун мисалында)

К. Саматов

Макалада кыргыз тил илиминин саясий лингвистикасында кийинки мезгилде талаш-тартышты туудурган *туу*, *байрак*, *желек*, *асаба* жана *бунчук* терминдери тарыхый-этимологиялык жана лексико-семантикалык жактан иликтенип, байыркы түрк тилинин аскер атрибутикасында *байрак* "туу, желек, штандарт, хоругвь, вымпел", *йелек* (< йел – ветер) "желге ыргалган нерсе, туу, желек", *туе* "туу, желек, бунчук" жана *түпек* "туу, желек" семемаларын чагылдырганы каралат. "Манас" эпосундагы хандардын тууларынын түстөрүнүн (ак/көк асаба, кызыл туу/байрак), кыргыз жазуучуларынын тарыхый темадагы чыгармаларындагы түстүү аскер атрибуттарынын, ошондой эле кызыл түстүн дүйнө элдеринин маданиятындагы жана постсоветтик мамлекеттердин заманбап расмий тууларындагы символикалык маанилерине саресеп салынат.

Түйүндүү сөздөр: туу; байрак; желек; асаба; бунчук; тарыхый-этимологиялык/лексико-семантикалык талдоо; "Манас" эпосу; хандардын кызыл туулары; ак/көк асаба; кызыл туу/байрак; кыргыз жазуучулары; тарыхый темадагы чыгармалар; кызыл аскер атрибуттары; кызыл түс; дүйнө элдеринин маданияты; символикалык маанилер; мамлекеттердин заманбап расмий символикалары.

COLOUR SYMBOLS IN THE ATTRIBUTES OF KYRGYZ REPUBLIC GOVERNMENT (In the examples of "tuu")

K. Samatov

The historical-etymological and lexical-semantic aspects of the terms *Tuu*, *Bayrak*, *jelek*, *Asaba* and *Bunchuk*, which have recently caused debate in the political linguistics of the Kyrgyz linguistics are investigated and the military attributes semas of the ancient Turkic language such as *Bayrak* "banner, flag, standard, banner, pennant", *yelek* (< yel – wind) "waving in the wind (object), banner, flag", *tug* "banner, flag, bunchuk" and *typek* "banner, flag" are reflected. The symbolism of the colors of flags (ak/kok Asaba, Kyzyl Tuu/Bayrak) of khans in the epic "Manas", the color of military attributes in the works of historical themes of Kyrgyz writers, as well as the symbolic meaning of red in the cultures of the world and the official symbols of a number of post-Soviet States are analyzed.

Keywords: Tuu; Bayrak; jelek; Asaba; bunchuk; historical-etymological/lexico-semantic analysis; the epic "Manas"; the red flags of the khans; ak/kok Asaba; Kyzyl Tuu/Bairak; Kyrgyz writers; works of historical subjects; red military attributes; red colour; culture of the world people; symbolic meanings; modern official symbols of States.

Эгемендик жылдары баш мыйзам улам-улам оңдолуп-түзөлүп, саясий багыттар чар тарапка бурулуп, мамлекеттик гимн айрым өзгөрүүгө учурады, туу тууралуу да ар кыл ойлор айтылууда. Кыргыз тилинин саясий лексикасында *туу*, *байрак*, *желек*, *асаба* жана *бунчук* терминдери жашап келет. Албетте, Кыргыз Республикасынын мамлекеттик атрибутикасында туу, гимн жана герб башкы орунда турат жана алардын (гимнден башкасында) түстөрүнүн символикасы маанилүү орун ээлейт. Ушундай убакта саясат//маданият таанууда, саясий лингвистикада кез-кез талаш-тартыш туудура коюп, кайра унутула калчу *туу*, *байрак*, *желек*, *түпөк* жана *бунчук* саясий терминдерин тарыхый-этимологиялык жана лексика-семантикалык жактан иликтөө зарылчылыгы күн тартибине коюлду. Бул макаланын жазылышынын эки фактору бар: биринчиси – биздин мамлекеттик тууну оңдоп-түзөө аракеттери; экинчиси – философ А.Ч. Какеевдин ушул маселеге тийиштүү эки макаласы [1–2]. Ой ирети менен баяндалсын деп, иликтөөнү даректердин хронологиялык тартибине негиздеген оң.

Туу (< туг). Махмуд Кашгаринин “Диван лугат ат-турк” эмгегинде **تۇغ** туг 1. “барабан, в который ударяют перед царем”, *хан туг урды* “царь ударил в барабан”; 2. “знамя”: тукуз туглук хан “царь, с девятью знаменами”. У них не бывает более девяти знамен при больших владениях и высоких званиях. Они видят доброе предзнаменование в девяти. Эти девять царских знамен изготавливают из парчи или шелка оранжевого цвета, видя в этом добрый знак” [3: 835; 4: 289]. Ж. Баласагындын “Кутадгу билиг” дастанында тогуз кызыл туу тууралуу кабар бар: *Йашык өрледи йерде копты тогы /Йака келди ашну токуз ал тугы* [5: 488]. Аталган лексеманы түрк лексикографиясынын фундаменталдуу туундусунда чечмелеши төмөнкүдөй: **туг**: 1. 1. “Знамя, бунчук”; 2. “Барабан”. Туг уңгусунун негизинде тугчы “барабанщик” (?), туглук “имеющий бунчук, знамя” жаралган [6: 584].

Белгилүү түрколог К.М. Мусаев баба түрк этносунун тил материалдарынын негизинде жаралган дүйнө картинасынын тутумундагы аскердик атрибутикага кайрылып, *байрак*, *желек*, *туг* жана *түпөк* лексемаларынын этимологиялык жана семантикалык жактарына жетишерлик даражада токтолгон эмгегине назар салсак, автордун ою боюнча, алгачкы мезгилдерде түрк элдеринде “туу – знамя” жана “байрак – флаг” түшүнүктөрү

айрымаланган эмес, *туг* “знамя, флаг, бунчук” лексемасы кийинки көрүнүш катары бир катар тилдерге таандык [7]. Биздин баамыбызда, чындыгында эле, биринчиден, элдик терминологияда системасыздык басымдуулук кылган чакта, мындай чаташуулардын болушу мыйзам ченемдүүлүк болсо, экинчиден, жогоркудай чаташуулар азыркы илим салааларындагы атайын терминологиянын, анын ичинде, саясат таануу жана саясий лингвистиканын калыптануу маалына да чоочун эмес. Илимий чөйрөдө байыркы түрктөр Чыгыш Европанын скиф маданиятына ылайык колодон жана жезден жасалган тууларды, ошондой эле бөрүнүн башын элестеткен алтындан куюлган “бөрү баш тууларды” пайдаланган деген да далилдүү пикирлер да бар [7: 502–503]. К.М. Мусаев *туг* лексемасынын “барабан” семагына каршы чыгып, *туг урулды* сүйлөмүн “барабанды урду” эмес, “тууну урду”, ал эми “Кутадгу биликтеги” *булыт көкрәди урды нәвбәт тугы* ыр сабын “в облаках загремело: ударили в караульное знамя” деп которот жана байыркы түрктөрдүн туулары темирден болгондуктан, аларды уруп, добуш чыгарган деген ойду карманат.

Бунчук. К.М. Мусаев ошонун менен катар эле *туг* лексемасы байыркы замандарда эле кытай тилинен кирген деген божомол бардыгын эскертет: *туг* “бунчук” (< chin dug) [7: 502–503]. Азыркы кытай адабий тилинде ту лексемасы “знамя” маанисин бериши да жогорку ойду бекемдейт. Түрк тилдеринин этимологиялык сөздүктөрүнө (боон > моон – шея) таянып [8: 180–182; 9: 76–79], *бунчук//мончок* лексемалары жаралышы төмөнкү жолду басып өткөн деп болжолдоого болот: *боон//моон* “шея” + *чак* “кичи” > *бунчак//мончак* > *бунчук//мончок* “моюнга илинген нерсе” > туу шырғыйынын моюнчасындагы нерсе”. Кыскасы, кытай жана кыргыз тилдерин салыштырып иликтөө бул маселенин так чечилишине алып келери бышык.

Байрак. Махмуд Кашгаринин жогоруда аталган классикалык эмгегинде: агды *кызыл байрак/Тугды кара топрак* [10: 3.199] “Возвышался красный флаг (мусульманского войска). Поднималась черная пыль” [3: 879]; *байрак камуг талтымды* “байрактар желбиреди” [10: 2238]. *Байрак* лексемасынын батрак “копье с шелковой повязкой у законечника, указывающее на отличившегося в день битвы” варианты да бар [3: 433; 10: 1: 432;]. Э.Р. Севортян байрак лексемасы түрк тилдеринде: 1. “Знамя, шелковое

знамя отдельного войска, хоругвь, флаг, вымпел”; 2. “Устар. войско, собранное под одним флагом или знаменем”; 3. “Значок”; 4. “Древко с шелковым полотнищем” лексика-семантикалык варианттарына ээлигин тизмектейт жана *байрак//батрак//бадрук//байдак//байак* варианттарына таянып, алардын уюткусу *бад//бай* “связывать” этиши деп эсептейт, ошону менен катар эле аталган лексемасы этимологиясы боюнча бир топ пикир (арап-түрк, перс-арап, перс) бар экендигин жана анын ареалы кеңдигин белгилейт [9: 33–34].

Түпөк (< **түпек**) лексемасынын табияты К.М. Мусаев тарабынан толук ачылган: “**tüpek* -‘знамя’, ‘флаг’. Первоначально слово обозначало ‘пучок шерсти’, ‘шерсть’; затем ~ ‘хохол’, ‘гребешок’, ‘темя’. Это показывает, что подобное знамя представляло собой пучок волос, надо полагать, – из конского хвоста. ... Чаг. *Tübäk*, кирг. *türök*, каз. *tübök*, як. *tiimäh*, *tumäh*; чув. *tâbek*. Возможна его связь с *tük*, ‘шерсть’, ‘волос’ или с *türi* [7: 503].

Желек. К.М. Мусаев **jelek* лексемасы “желге ыргалган нерсе” *байрак* лексемасынан кийин жаралгандай деген ойду тартуулап, аталган лексема бир топ тилде ар кыл маанилерде белгилүү болсо да, кыргыз жана казак тилдеринде гана “знамя, флаг” маанилеринде сакталып калгандыгын белгилейт [7: 502]. Биз жогоруда аз да болсо *туу*, *байрак*, *желек*, *бунчук* жана *түпөк* аскердик терминдерине аныктама берип, алардын этимологиялык-семантикалык маселелерине экскурс жасадык.

Экинчи маселе – туунун түсү. Байыркы түрк тилиндеги **ал** лексемасы абстракттуу маанини туюнткандыктан, ар кыл которулуп келет: “алый, красный” [4: 16]; “алый, ярко-красный, светло-красный; оранжевый” [6: 31–31]. Ал тугу сөз айкашы “алое знамя” маанисинде которулганы максатка ылайыктуу.

“Манас” эпосу туунун түсү боюнча төмөнкүдөй маалыматтарды берет.

“Манас” эпосунда *ак//кызыл асаба*, *кызыл туу* жүздөн ашуун контекстте туруктуу ыр саптарында, ал эми *кызыл байрак* чанда гана кездешет: *Ак асаба*, *кызыл туу*/Айгайлаган ызычуу; *Көк асаба*, *кызыл туу*/Көк жаңырган улуу чуу; *Желеги жибек*, *кызыл туу*/Жер жарылган ызу-чуу; Айчыгы алтын, *кызыл туу*/Айгайлаган ызы-чуу; Көңкү кирген мусулман/Көтөргөнү *кызыл туу*; *Кызыл байрак* көтөргөн/ Кырк киши чыга калганы; *Кызыл байрак* кырк адам. Эпо-

стогу кандардын туулары да кызыл түстө: Но-гойдон калган *кызыл туу*/Айдаркандын *кызыл туу*/Бай Жакыптын *кызыл туу*/Текестен калган *кызыл туу*/Текес кандын *кызыл туу*/ Кыргыздан калган *кызыл туу*/Акун шаанын *кызыл туу*/Камбаркандын *кызыл туу*/Панус кандын *кызыл туу*/Жанадил кандын *кызыл туу* [11].

Бул жаатта кыргыз жазуучуларынын тарыхый темадагы чыгармалары эмне кабар берет? Бир топ жыл илгери жазуучу Т.Сыдыкбеков “Көк асаба” аттуу тарыхый романында бай далилдүү даректерге, жазма эстеликтерге, илимий изилдөөлөргө жана өзүнүн тубаса акылына, масштабдуу көркөм туюмуна, учкул кыялына таянып, биздин замандын VI–VIII кылымдарында өмүр кечирген байыркы көк түрк каганатындагы коомдун саясий түзүлүшүн, социалдык турпатын, экономикалык корун, согуштук аракеттерин, аскердик структурасын, элдин кадыресе күнүмдүк турмушун, эмпириялык дүйнө таанымын, философиялык көз карашын, диний-мифологиялык системасын, поэтикалык дөөлөттөрүн жумуру камтыган татаал ой универсумун интерпретациялоодо түс сөздөрүн да чеберчилик менен пайдаланганы тууралуу кенен сөз козгодук эле. Ойентсе да көтөрүлгөн маселеге тийиштүү бир мисалды келтирели. Байыркы түрктөр түстөрдү космос, кудайлар жана адамдар дүйнөсү менен байланыштырган, аларды зарыл заттар менен окшоштурган (кан, от – кызыл; сүт – ак; жер – кара; өсүмдүк – жашыл; асман – көк) жана этностун түс символикасы басымдуу мүнөзгө ээ болгон мифологиялык ойломдон анча алыстай албаган. Түстөр аскер түзүлүшүндө кеңири пайдаланылган: Элтерестин түмөнүнүн алдында *кара атчандар*, ортосунда – *жээрде*, акырында – *ак сур*, *ак боз атчандар* жайгашкан; кол түстөрдүн үч илик гармониясына ылайык “*Кара сел*”, “*Жалын сел*” жана “*Ак толкун*” деп аталган. Кыргыз уруусунун кол түзүлүшү төмөнкүдөй: Барстын “От түмөнүнүн” чылк кызыл кийимчен жоокерлери *ак боз*; Баш Тегиндин “Көк түмөнүнүн” чылк көк жашыл кийинген жоокерлери *жалын жерде ат* минишкен; Буйлаштын түмөнүнүн *ак туулга* кийген жоокерлеринин кийимдери, минген аттары *түркүн* түстө. Орто Азия гунндарынын падышасы Моту батышка – *ак*, чыгышка – *көк*, түндүккө – *кара*, ал эми түштүккө *кызыл* ат минип, жортуул баштаган [12].

“Көк асаба” аттуу тарыхый романынын каармандарынын бири Адылтай ажонун аксессуары

төмөнкүдөй: “Бул кезде Адылтай ажо көк чапан жамынып, күмүш тактыда сыртта олтурду. Бул ачуунун белгиси. Або, бий, бек не кол башчыга, алпка, уруу аксакалына мээрим көрсөтөөрдө, ажо ак кымкап чапанын жамынып, алтын такта ордо төрүндө олтуруп, тигилерди кабыл алат. Жортуулга колду баштаарда, кыпкызыл чарайна, соот кийип, кесе кур курчанып, кылыч байланып, туулга кийип, мына, азыр аттанчудай белен турат” [13: 47].

Т. Касымбековдун “Сынган кылыч” жана “Келкел” тарыхый романдарында да кыргыз элинде кызыл түс бийлик, аскер жана согуш белгилери катары пайдаланылганы жөнүндө маалыматтар кеңири чагылдырылган [12]. Ошентсе да “Сынган кылыч” романынан бир мисал келтире кетели. “Нүзүп келери менен уруктардын билермандарын чогултуп, Шералини көрсөттү да, көптөн бери туюк алып жүргөн дитин салды ортого: – Мен Коконго жүрөмүн! – деди ал. <...> ак боз аттардын жал-куйругун кызыл канга боётуп, ... элеттин кыйрын кыдыртып чаптырды. – Аттангыла! Аттангыла...” Нүзүп мырзанын өзөн боюндагы убактылуу ордосунун көрүнүшү мындай: “Туш-туштан кошундар куралып, ак, көк тууларын туйлатып, жер түтөтүп келе башташты... <...> Өзөн... башка чатырлардан чоң, ... сүрдүү болуп бир ак чатыр тигилген. Ак чатыр кызыл саймалуу. Төбөсүндө ай тамгалуу көк туу желге акырын үлбүрөп толкуп турду.” [14: 222]. Жазуучу романдын кийинки редакциясында көк туу сөз айкашын кыргыз туу сөз айкашы менен алмаштырган [15: 63]. Демек, фольклордук чыгармаларга, тарыхый романдарга тарыхый дарек катары мамиле жасоо опурталдуу.

Кызыл түс дүйнө элдеринин маданиятында төмөнкүдөй символикалык маанилерге ээ: “Красный означает: 1. Напряжение сил, концентрацию энергии – тяжелый труд, борьба, война, конфликты, трагедия, драма, гнев, жестокость, ярость, страсти; <...> 3. Знак отличия в обществе – одежда и окружение царя, императора, жрецов, воинов, судей, палачей, волшебников, куртизанок, революционеров; <...> 5. Язык ритуалов – праздники, свадьбы, похороны, карнавалы, шествия, манифестации, парады, очищение; 6. <...> условный цвет на эмблемах и геральдических знаках. Государственная символика и геральдика многих стран весьма богата красным цветом” [16].

Эмне үчүн Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик туусунун түсү кызыл?

Бул суроого так жооп берүүдө биз мурда СССРдин курамына кирген мамлекеттердин расмий символикалары тууралуу интернет ресурстарынан алынган маалыматтарды ошол калыбында берели: 1) красный цвет является символом современной европейской демократии, исламской культуры (Азербайжан); 2) красный цвет символизирует кровь армянских солдат (Армения); 3) красный цвет ... символизирует штандарты победоносной Грюнвальдской битвы белорусских полков с крестоносцами, цвет знамен Красной Армии и белорусских партизанских бригад (Беларусь); 4) один большой красный крест и четыре малых креста на белом фоне являются общехристианским символом, олицетворяющим Иисуса Христа-Спасителя и четырех евангелистов (Грузия); 5) особый оттенок красного цвета на флаге (официальное название цвета – карминно-красный), совпадает с оттенком венозной крови. Красные полосы, символизируют кровь, пролитую в борьбе за свободу (Латвия); 6) красная полоса символизирует кровь, пролитую в борьбе за свободу (Латвия); 7) в настоящее время не существует официального толкования цветов Государственного флага Российской Федерации, но существует множество символических значений: красный цвет – мужество, смелость, великодушие и любовь; в дореволюционные времена существовала другая трактовка значений этих цветов: красный цвет – символ державности (Россия); 8) рабочий символизирует красный цвет, ... военная знать – красный цвет; ... красный цвет символизирует счастье, благополучие и радость; ... красный – свобода и независимость (Таджикистан); 9) красные полосы – это жизненные силы, пульсирующие в каждом живом существе, символ жизни (Узбекистан) [17]. Казакстан менен Эстониянын тууларында кызыл түс жок.

Кыргыз Республикасынын 1992-жылдын 3-мартында кабыл алынган Мамлекеттик туусу жөнүндөгү электрондук материалда “красный цвет флага символизирует доблесть и смелость. Красный цвет флага был цветом флага великодушного Манаса” – деп жазылган [18].

Академик А.Ч. Какеев биринчи макаласында К.К. Юдахин менен С.И. Ожеговдун лексикографиялык эмгектерине таянат да: “Знамя имеет четыре элемента: 1. Бунчук – Байрак,

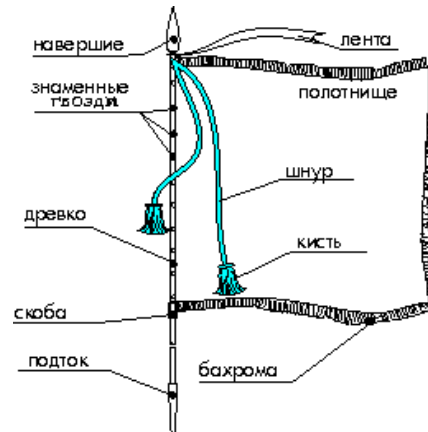
цвет зависит от масти, принесенной в жертву лошади; 2. Наконечник – Желек, желтого цвета; 3. Древо – Туу, непременно красного цвета; 4. Полотнище – Асаба, имеет четыре цвета: голубой – цвет неба-тенира, белый – священный, сакральный, зеленый – цвет жизни (көктөм), черный – траура”. ... “Древо – Туу – Сайылат. – Наконечник – Желек – Жайылыт” – деген ишенимдүү жыйынтык чыгарат [1: 3-4].

Илимпоз “Государственные символы в эпохе “Манас” аттуу экинчи макаласында корона – таажы, герб – мурас (энчи), гимн жана флаг терминдеринин семантикасына токтолуп, аларды тарыхый-этнографиялык эмгектерден алынган маалыматтардын жардамы менен шөкөттөйт.

“Кыргызы, как древний народ, с незапамятных времен имели флаг. < ... > К сожалению, имеющиеся в исторических трудах сведения о флаге очень скудны, нет детальных описаний флага, составляющих его элементов, цветов, размеров. Однако сведения о флаге и его основных элементах сохранились в эпосе “Манас”.

Именно в эпосе “Манас” имеется наиболее подробное художественно-возвышенное описание флага и его основных элементов. Слово “флаг” в русском языке имеет также синонимы: знамя, стяг, полотнище < ... >. Имеются примерные аналогии в кыргызском языке: туу, желек, бунчук, асаба. Отметим, что в обоих языках для обозначения одного предмета – флага – применяется несколько понятий, что свидетельствует о распространенности и важности флага в жизни государства.

Теперь рассмотрим элементы флага. Их также четыре: наконечник, бунчук, полотнище, древо. <...>. Наконечник – желек. Согласно эпосу, цвет наконечника желтый, золотой, металлический, а в отдельных случаях – серый, металлический. <...>. Бунчук – байрак. Бунчук – короткое древо с привязанным конским хвостом как символ власти. Цвет бунчука зависит от масти лошади, принесенной в жертву. Полотнище – асаба. Полотнище – отрезок ткани во всю ширину сотканного куска. Полотнище флага, асаба, согласно эпосу “Манас”, имеет четыре цвета: синий – цвет неба, Көкө Теңира; белый (ак) – священный, сакральный; зеленый (жашыл) – көк – цвет жизни, көктөм – весенняя, ранняя трава; черный – цвет траура. Древо – туу. Древо – длинная круглая палка, на которую насаживается острие копыя, на-

Сүрөт 1 – Туунун элементтери

Сүрөт 2 – А.Ч. Какеевдин “Манас”

эпосунун негизинде түзгөн варианты:

1. Наконечник – желек.
2. Бунчук – байрак.
3. Полотнище – асаба, развевается.
4. Древо – туу сайылат

вешивается флаг. Цвет туу – красный. <...>” [2: 159–165].

Вексиллология менен А.Ч. Какеевдин концепциясын толук салыштыруу максатында туу комплексинин сүрөттөрүн беребиз (сүрөт 1).

А.Ч. Какеевдин макалаларында төмөнкүдөй кемчиликтер байкалат: 1) биринчи макаласында знамя (уникалдуу желек), ал эми экинчисинде – андан айрымаланган флаг (массалык түрдө чыгарылган жасалга) терминин толук синоним катары урунат. Бул – натуура ой, себеби туу (знамя) өзүнүн учтуу түпөгү же чокусундагы фигуркасы менен желектен айрымаланат; 2) мамлекеттик маанидеги маселеде эпоско таянуу бир жактуулук; 3) эки тилдеги лексикографиялык эмгектерди пайдалануу жетишсиз; 4) Наконечник – желек, бунчук – байрак, древо – туу терминдери вексиллологиянын талаптарына жооп бербейт, анткени аталган илим салаасында: 1) наконечник – желек эмес,

навершие “обычно это металлическая фигура в виде наконечника копья, либо шар”; 2) *древко* – туу эмес, *древко* “мачта для крепления полотнища, как правило, изготовленная из дерева”; 3) *бунчук* – байрак эмес, кисть “чачпак” (?), (сүрөт 2).

Аксакал академик А.Ч. Какеевге мамлекеттик символдорго астейдил жана тынымсыз көңүл буруп келе жаткандыгы үчүн ыраазы болушубуз керек. Көч бара-бара түзөлөт. Бул маанилүү маселени чечүүгө тажрыйбалуу саясатчылар, окумал илимпоздор жана жалпы интеллигенция жапырт катышууга тийиш.

Жыйынтыктап айтканда, бул жааттагы иштер вексиллологиянын (желек таануу) талаптарына шайкеш жүргүзүлүүгө тийиш. Ал илим тармагы изилдеген объекттер эки чоң топко бөлүнөт: желектер жана туулар. Туу (знамя) – жалгыз жасалга, ал, эреже катары, кымбат баалуу материалдан жасалып, сайма, бахрома, чачы (кисть), сызма (лента) менен шөкөттөлөт. Ал эми желек (флаг) – массалык өндүрүштөгү жасалга. Вексиллологиянын (желек таануу) шартына ылайык туу комплекси төмөнкү элементтерден турат: *полотнище* – желек, *бахрома* – желектин аксессуары, *древко* – *таяк/шыйгыр* (?), *знаменные гвозди* – туу мыктары, *запас* – белен (желектин таякка оролчу жери), *навершие* – түпөк (?) (таяктын учундагы фигура же шар), *шнур* – боо, *кисть* – чач (?) ж.б. Желектин (флаг) типтери булар: *туу, желек, мамлекеттик/улуттук желек, аскер-деңиз/соода флотунун желеги, кызмат желеги, армиянын желеги, штандарт, вымпел, гюйс*. Желек (полотнище) формасы боюнча да бөлүнөт: *стяг, гвидон, транспарант, хоругвь, бандероль, баннер* [19]. 50дөн ашуун мамлекеттин туулары үч түстүн (триколор) гармониясынан жаралганын да эске алуу зарыл.

Адабияттар

1. Какеев А.Ч. Понятие “флаг” в лексикографических изысканиях К.К. Юдахина на кыргызском и русском материале / А.Ч. Какеев // Вестник КГНУ: Серия 1. Гуманитарные науки. Вып. 3. Филология. Языкознание. Государственный язык. 2001. С. 3–4.
2. Какеев А.Ч. Государственные символы в эпосе “Манас” / А.Ч. Какеев // Вестник КРСУ. 2016. Т. 16. № 10. С. 159–165.
3. Махмуд ал-Кашигар. Диван Лугат ат-Турк / пер., пред. и ком. З.-А.М. Ауэзовой. Индексы составлены Р. Эрмерсом. Алматы: Дайк-Пресс, 2005. 1288 с.
4. Девону луготит турк: Индекс-лугат. / Г. Абдурахманов ва С. Муталлибовлар иштироки ва тахрири остида. Ташкент: Фан, 1967.
5. Yusuf Has Hacib. Kutadgu bilig. Metin. 3 baski. Ankara, 1991.
6. Древнетюркский словарь. Л.: Наука, 1969. 676 с.
7. Мусаев К.М. Представления о воинской атрибутике “знамя, флаг” / К.М. Мусаев // Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков. Пратюркский язык-основа. Картина мира пратюркского этноса по данным языка / отв. ред.: Э.Р. Тенишев, А.В. Дыбо. М.: Наука, 2006. С. 502–503.
8. Севортян Э.В. Этимологический словарь тюркских языков / Э.В. Севортян. М.: Наука, 1978. 350 с.
9. Этимологический словарь тюркских языков. Общетюркские и межтюркские основы на буквы “Л”, “М”, “Н”, “П”, “С”. М.: Восточная литература РАН, 2003. 446 с.
10. Махмуд Кошгарий. Туркий сузлар девони (Девону луготит турк) / пер. С. Муталлибова. Т. I–III. Ташкент: Фан, 1960–1963.
11. Манас: кыргыз элинин баатырдык эпосу. Сагымбай Орозбаковдун варианты боюнча. Бишкек: Хан-Теңир, 2010. 1840 б.
12. Саматов К. Кыргыз тилиндеги өң-түс сөздөрүнүн лексика-семантикалык жана стилистикалык мүнөздөмөлөрү (диахрондук жана синхрондук аспекти) / К. Саматов. Бишкек: Бийиктик, 2003. 280 б.
13. Сыдыкбеков Т. Көк асаба. Тарыхый роман / Т. Сыдыкбеков. Фрунзе: Адабият, 1989. 464 б.
14. Касымбеков Т. Эки томдук тандалган чыгармалар / Т. Касымбеков. Фрунзе: Мектеп, 1990. Т. 1: Сынган кылыч. Тарыхый роман. 1990. 736 б.
15. Төлөгөн Касымбек. Сынган кылыч: Тарыхый роман. Кайра иштелип, 5-бас. Бишкек: Кыргызстан, 1998.
16. Миронова Л.Н. Символика цвета / Л.Н. Миронова, Д.Г. Иванов. URL: <https://www.google.com/search?q=16.+UTF-8>
17. Флаги постсоветских суверенных республик. URL: <https://www.google.com/search?q=17.+UTF-8>
18. Флаг Киргизии. URL: <https://www.google.com/search?q=UTF-8>
19. Флажная терминология. URL: <https://www.google.com/search?q=UTF-8>.